

Janusz ZIERKIEWICZ*

OD ETYKI DO ETYKI BIZNESU

Zasady etyki zawodowej związane są z rolą społeczną przypisaną osobom wykonującym określony zawód. Etyka zawodowa przybiera często formę kodeksu etycznego danego zawodu, opisującego akceptowany społecznie ideał. Etyka zawodowa oraz etyka biznesu są obszernymi i współcześnie żywotnymi zjawiskami etyki szczegółowej, ich relacji zachodzących w trójkącie: moralność, życie gospodarcze, polityka.

Normy moralne wytyczają, jak powinno się postępować w stosunku do drugiego człowieka, jak i wobec siebie. Różnica pomiędzy normami moralnymi a normami prawnymi polega na odmienności konsekwencji, jaką jednostka będzie zmuszona ponieść w przypadku złamania którejkolwiek z zasad. Wszelka etyka, ogólna czy zawodowa, jest zbiorem nakazów, które mówią, jak etycznie postępować, co ściśle wiąże się z systemem kar i nagród, w jakim żyje człowiek.

Etyka rozumiana jako nauka o moralności ustala właściwości wspólne, szczególne oceny i normy zachowań ludzi, o których mówimy, że są albo dobre, albo złe. Społeczne i psychologiczne źródła tworzenia się poglądów moralnych, ich społeczna funkcja i rozwój kryteriów ocen moralnych są badane właśnie przez etykę.

Spróbujmy zatem ustalić, co to są normy moralne i co w sobie zawierają. Skoro z definicji etyki wynika, że jest ona teorią dobra i zła, to normy moralne są to niewątpliwie wszystkie te zasady postępowania, które wymuszają na określonej grupie społecznej poważanie i akceptację. W normach moralnych są zawarte takie zwroty jak: „powinno się”, „należy tak postępować” albo „trzeba tak to zrobić”. Normy moralne wytyczają nam, jak powinniśmy postępować w stosunku do drugiego człowieka, ale i wobec samego siebie. Jedne normy moralne zakazują, a drugie nakazują, jak postępować - np. „nie kłam”, „zawsze mów prawdę”. A czym różnią się normy moralne od norm prawnych? Otóż normy prawne są zabezpieczone sankcją przymusu państwowego w stosunku do jednostki. Są to kary, np. grzywna, kara pozbawienia wolności, ale i nagrody, np. wyróżnienie. W przypadku norm moralnych nad ich przestrzeganiem czuwa opinia społeczna. Łamiąc normy moralne możemy zostać potępieni przez ludzi (sąsiadów, współpracowników, kolegów z uczelni).

Tak więc odpowiadamy wobec samych siebie, bowiem jesteśmy rozsądnymi sprawcami postępującymi zgodnie z normami moralnymi. Dlatego też jesteśmy moralnie odpowiedzialni i podejmujemy odpowiedzialność moralną. Nasze postępowanie niemoralne oznacza, że mamy poczucie wstydu,

* Dr Janusz Zierkiewicz, Międzynarodowa Wyższa Szkoła Logistyki i Transportu

czujemy się winni. Prawdą jest też, że występuje u nas żal za niemoralne zachowanie i najczęściej staramy się nie podejmować takich działań na przyszłość. O takich ludziach, którzy przeważnie starają się postępować moralnie, mówimy, że są to dobrzy ludzie. Można być jednak dobrym człowiekiem i ulegać pokusom. Ludzie, którym zdarza się to, mimo dobrych zamiarów, często mają słaby charakter. Natomiast wszyscy, którzy postępują stale niemoralnie, to źli ludzie. O wszystkich tych, którzy nie dają się złym pokusom, to o nich mówimy, że są to ludzie o silnym charakterze.

Spotykamy się w literaturze z opinią, że każdy człowiek powinien swoje postępowanie oceniać w sprawach moralności zgodnie ze swoim sumieniem. Etyczne postępowanie jest jednak inne niż moralne zachowanie. Na przykład, gdy menedżerowie i ich firmy zachowują się należyście, to znaczy, że działają właściwie, stosownie do reguł i nacisków panujących w środowisku biznesu. Czym innym jest etyczne postępowanie będące działaniem podmiotu opisywanym zarówno w kategoriach przyczynowych, jak też w kategoriach uzasadnień normatywnych. Etyka i moralność w życiu codziennym, wiedza związana z tym, co dobre i złe, najczęściej łączy się z religią ludzi wierzących w Boga. We wszystkich religiach bardzo mocno podkreśla się znaczenie norm etycznych. Oczywiście w każdej religii występują własne ustalenia związane z kulturą i tradycją danego obszaru społecznego. W chrześcijaństwie nakazem etycznym jest działanie w miłości, bezinteresowna troska o dobro innych ludzi, niekierująca się interesem własnym. Inne religie podkreślają konieczność bycia coraz lepszym człowiekiem. Należy o tym pamiętać, że etyka i moralność nie ograniczają się wyłącznie do osób wierzących. Etyczne postępowanie jest obowiązkiem każdego człowieka bez względu na jego wyznanie. Wszyscy ludzie mają świadomość tego, jak postępują, co w ich społeczności jest dozwolone, a czego robić nie wolno. Mamy też wpływ na własne czyny, sami dokonujemy wyborów, zdając sobie sprawę z tego, jakie mogą być skutki takich decyzji. Niekiedy mamy trudności z dokonaniem właściwych wyborów - jak postąpić, aby było dobrze. Myślimy często o konsekwencjach naszego działania i wtedy, biorąc je pod uwagę, dokonujemy wyboru. Bardzo często w naszych wyborach kierujemy się tym, co dla nas jest najlepsze. Żyjemy przecież w systemie kar i nagród. Już jako dzieci dostajemy od rodziców pochwały i nagrody za dobre postępowanie oraz zostajemy karani za nasze złe zachowanie, niezgodne z normami moralnymi. Tak jest też w szkole. Za nasze właściwe postępowanie, dobre wyniki w nauce, pozytywne zachowanie otrzymujemy dobre oceny, a nawet wyróżnienia czy pochwały. Taki sposób nagród i kar stosowany jest również w państwie, zakładzie pracy. Wydawać by się mogło, że człowiek kieruje się przeważnie interesem własnym i jest niezdolny do bezinteresownej pomocy innym. Moim zdaniem, to byłaby surowa ocena ludzi. W naturze każdego z nas są szlachetne cechy, które możemy zaobserwować na przykładzie macierzyństwa. Znane są przypadki, kiedy matki poświęcają swoje życie, najwyższe dobro, dla ratowania swoich dzieci. A poza tym prawie każda matka stanie za swoim dzieckiem i jest dla niej nieważne, jakim jest ono człowiekiem. Jedno jest pewne, że poprawne relacje między rodzicami przenosimy jako swoje doświadczenia do innych związków, które będą oparte na podobnych działaniach. Tak będzie w naszych przyjaźniach, narzeczeństwie czy małżeństwie. Znamy takie pozytywne przykłady z książek lub filmów.

Poza działaniem pojedynczych ludzi w walce o dobro, działa wiele organizacji, które niosą dobro ludziom (fundacje, hospicja). Prawdą jest, że większość ludzi pragnie postępować zgodnie z nakazami etycznymi. Ale jest też druga prawda, że na świecie jest ciągle dużo zła. Widzimy je wokół nas. Obecna jest znieczulica na cudzą krzywdę, a często nie zwracamy uwagi na nieuczciwe, nieetyczne zachowanie innych ludzi. Funkcjonuje też w naszym społeczeństwie brak zaufania i brak wiary w ludzką życzliwość.

Wszelka etyka, ogólna czy zawodowa, jest zbiorem nakazów, które mówią, jak etycznie postępować. Etyka zawodowa jest etyką określonego środowiska zawodowego, co nazywamy też deontologią - nauką o powinnościach. Jest to zbiór norm moralnych, regulujących postępowanie wszystkich funkcjonujących w danym zawodzie. To znaczy, że normy moralne określają, jak przedstawiciele danego

zawodu winni się zachować, aby być dobrze ocenianym przez np. swoich pacjentów, klientów, uczniów, a także współpracowników i przełożonych. Etyka zawodowa ma swoje korzenie w etyce ogólnej. Mówiąc o kimś, że jest przyzwoity, rozumiemy, że dobrze wykonuje swój zawód i właściwie postępuje w stosunku do ludzi. Zasady etyki zawodowej ściśle związane są z rolą społeczną przypisaną osobom wykonującym określony zawód. Obowiązki moralne lekarza względem pacjentów a także kolegów lekarzy, są niezbędne, konieczne i właściwe. Niektóre zawody cieszące się szczególnym prestiżem społecznym wymagają również szczególnego zaufania. Przedstawiciele tych zawodów bardzo często zrzeszają się w zawodowe korporacje, które kontrolują przestrzeganie zasad deontologicznych przez swoich członków. Takie działania korporacji wpływają na podniesienie i ochronę prestiżu zawodu. Etyka zawodowa stawia oczywiście swoim adresatom zdecydowanie wyższe wymagania moralne niż te, które regulują normy etyki ogólnej. Deontologia jest nazywana też moralnością zawodową, etyką specjalną. Są to normy etyczne w życiu zawodowym. Chodzi, więc o to jak osiągnąć cel, szczęście w zawodzie. Deontologia zawodowa zajmuje się szczegółowymi normami wymaganymi do wykonywania moralnie najlepiej określonego zawodu. Otóż wiadomo, że człowiek nie jest wyłącznie osobą prywatną, bo przecież pracujemy dla innych i żyjemy w rodzinie. Nasze postępowanie zawodowe ma wpływ na innych ludzi, dlatego też jest dziedziną etyki zawodowej. Tak jak nie możemy zmieniać praw fizyki, bo powstały z natury, podobnie nie możemy zmieniać praw moralnych, bo to nie my je stworzyliśmy. Moim zdaniem, nie ma zawodów bezstronnych. Każdy z zawodów ma związek z nauką etyki. Jesteśmy moralni, mamy swoje sumienie i wolność. Możemy mieć dużo dobrych chęci i znać wiele norm moralnych, a jednocześnie postępować nieetycznie w naszym zawodzie. Wielu filozofów współczesnych uważa, że uniwersalnymi wartościami etyki zawodowej są: sprawiedliwość - są to relacje między ludźmi i oceny innych ludzi oraz udział w zyskach, sumiennosc - nastawienie i podejście do życia zgodnie ze swoim sumieniem, odpowiedzialność - typ postawy człowieka wobec działań swoich i innych ludzi. Ponadto bezinteresowność to działanie także z motywów etycznych, a nie tylko dla własnej korzyści. Są poza tym wymieniane wartości etyki takie jak obowiązkowość, punktualność i pracowitość. Profesor Tadeusz Kotarbiński uważa, że zasada sprawiedliwości uznaje każde działanie za etyczne, jeżeli zachowuje równość lub proporcjonalność albo wzajemność, a powoduje dawanie każdemu, co się jemu należy (występuje w postaci złotej reguły). Poza tym zasada ta, zdaniem profesora Kotarbińskiego, uznaje traktowanie ludzi w sposób równy. Nagrodę lub karę stosuje się w zależności od czynu. Kotarbiński przywołuje jeszcze zasadę umiaru, która formułuje, że działanie jest etyczne wówczas kiedy zachowuje złoty środek między jednostronnością nadmiaru czegoś i niedostatku czegoś innego. Czyli ani dużo, ani mało, ale w sam raz. Nie ma w niej jednostronności. Warto zwrócić też uwagę na zasadę słuszności i praworządności. Pierwsza określa działania etyczne wtedy, kiedy są one racjonalne, zgodne z prawem. Według drugiej natomiast, działanie jest etyczne, jeżeli jest zgodne z wolną wolą człowieka i prawem powszechnym. Chodzi o to, aby człowiek miał wolny wybór, ale uwarunkowany wolą innych.

Tak naprawdę trudno w literaturze znaleźć dokładną definicję etyki zawodowej. Można spotkać wiele objaśnień. Na przykład w prawniczej współczesnej literaturze amerykańskiej można zauważyć odchylenie od terminu etyka zawodowa i zastępowanie go zasadami postępowania zawodowego lub zawodowej odpowiedzialności. W większości jednak funkcjonuje definicja, która określa, jak przedstawiciele danego zawodu, ze względów moralnych mają, a jak nie powinni, postępować. Etyka zawodowa przybiera często formę kodeksu etycznego danego zawodu, opisującego akceptowany społecznie ideał. Tak więc pojęcie etyki zawodowej odnosi się przede wszystkim do norm postępowania danej grupy zawodowej, np. lekarzy, nauczycieli. Wiadomo już, że etyka jest jedną z dyscyplin filozoficznych i przez wielu filozofów współczesnych określana jako dział aksjologii, którego przedmiotem zainteresowania są wartości przypisywane zachowaniom ludzkim. W swojej książce „Etyka w teorii i praktyce” Zdzisław Kalita pisze, że etyka medyczna to tyle, co zbiór zasad moralnych obowiązujących lekarzy z racji wykonywania zawodu. Są to zasady określające, co wolno, a czego nie wolno lekarzowi uczynić ze względu na dobro pacjenta, a także całej profesji lekarskiej. Tak rozumiana etyka lekarska jest więc dyscypliną ściśle normatywną, którą tworzą lekarze na swój użytek. W naszym kraju określa się etykę lekarską

mianem deontologii lekarskiej lub etyki zawodowej lekarzy. Moim zdaniem, etyka lekarska jest etyką zawodową, etyką szczegółową, a jej treści są adresowane do określonej grupy ludzi wykonujących swój zawód. I to właśnie w tym sensie etyka zawodowa nazywana jest etyką normatywną, opisującą wzór osobowy nauczyciela, lekarza, cele etyczne zawodu, normy postępowania w praktyce nauczycielskiej czy lekarskiej i typowe konflikty etyczne, które mogą się pojawić w praktyce zawodowej. Etos pewnej grupy społecznej lub zawodowej jest to nic innego, jak akceptowalny przez tę grupę styl życia, oparty na przyjętej hierarchii wartości. Etos bywa przez grupę artykułowany bądź przejawia się w postawach i postępowaniu członków. Etos może również mieć wpływ na rzeczywiste zachowania, ale nie jest tym samym, co praktyka działań.

Etyka zawodowa oraz etyka biznesu są obszernymi i współcześnie żywotnymi zjawiskami etyki szczegółowej, ich relacji zachodzących w trójce: moralność - życie gospodarcze - polityka. Aktualnie szczególnym zainteresowaniem są objęte problemy etyki zawodowej polityków, lekarzy, nauczycieli, policjantów, pracowników administracji samorządowej, dziennikarzy. Bardzo podobnie przedstawia się kwestia etyki biznesu, którą z etyką zawodową wiele łączy. Biznes jest oporny na regulacje moralne i etyka biznesu ma sporo cech swoistych. Wydaje się, że im zmiany systemowe są bardziej skomplikowane, tym bardziej staje się konieczne zajmowanie etyką biznesu. Stereotypy często oparte są na niepełnej lub fałszywej wiedzy o świecie, utrwalonej przez tradycję i mogą prowadzić do narastania uprzedzeń wobec danej grupy. Mogą one być pozytywne lub negatywne. W praktyce dzisiejszej panuje pogląd, że uprzedzenia są zjawiskami negatywnymi. Znamy takie fałszywe funkcjonujące w społeczeństwie, że pierwszy milion musi być skradziony lub przekonanie, że „świat biznesu to dżungla”.

Czym więc jest etyka w biznesie? Niektórzy autorzy słowników etycznych podają taką definicję: „Etyka zawodowa to zespół zasad i norm określających, jak z moralnego punktu widzenia powinni zachowywać się przedstawiciele danego zawodu”. Według mnie, etyka biznesu jako etyka zawodowa zawiera w sobie skodyfikowane normy określające, jak z moralnego punktu widzenia powinni postępować przedstawiciele danego zawodu, ich przekonania moralne związane z uprawianiem tego zawodu etos i kryteria moralne oceniające ich prawdziwe postępowanie. Etyka biznesu zajmuje się etycznymi problemami pracy (kwestia wyzysku jako niesprawiedliwości), etycznymi problemami reklamy i promocji, etycznymi problemami konkurencji (przekupstwo, szerzenie nieprawdziwych informacji o kontrahentach, podrabianie markowych produktów). Nieprzestrzeganie warunków umów oraz kontraktów, co jest związane z relacjami między biznesem a pozostałymi ludźmi, ekologiczna polityka firmy to również problemy, którymi zajmuje się etyka biznesu. Etyka biznesu nie stoi w opozycji do etyki ogólnej, ale jest jej uzupełnieniem. Prawdą jest, że aktualnie są widoczne zmiany w naszym biznesie. Etyka biznesu wymusza na firmach przestrzeganie zasad, które ułatwiają im pozyskanie i utrzymanie klientów. We współczesnym biznesie nie ma miejsca na jakiegokolwiek oszustwa tak w stosunku do klientów, innych firm, pracowników czy kontrahentów. Powinniśmy zdawać sobie sprawę z tego, że postępować etycznie trzeba chcieć. Każdy z nas ma swoich życiowych mistrzów. Bardzo często są to rodzice, nauczyciele czy szefowie. Staramy się ich podpatrywać i często bierzemy z nich przykład. W naszym życiu dorosłym będą pojawiać się sytuacje, w których nie zawsze możemy dostrzec etyczne zachowania np. naszych przełożonych, współpracowników czy kolegów. Jak wówczas reagować? Czy będzie nas stać na zwrócenie uwagi lub odmowę wykonania polecenia?

Korporacje, firmy i przedsiębiorstwa w swej polityce muszą zabiegać o względy swoich klientów, muszą dbać o swój wizerunek, a także przestrzegać pewnych zasad, które umożliwią pozyskanie i utrzymanie klientów. Zbiór tych zasad nosi nazwę kodeksu etycznego, który powinien istnieć w każdym zakładzie pracy. Każda firma musi więc troszczyć się o zaufanie swych kontrahentów, postępując w sposób uczciwy, bez oszustwa i manipulacji. Każda firma jest więc odpowiedzialna za to, by spełniać powzięte zobowiązania, wywiązywać się z podjętych umów. Ponadto wymogiem etycznym, chociaż niekoniecznie prawnym, jest obowiązek rzetelnej informacji dotyczącej towaru, łącznie z przedstawieniem

tak jego wad, jak i zalet. Wizja ta odbiega więc od dzisiejszej agresywnej, niemal nachalnej reklamy, która manipuluje najbardziej ukrytymi pragnieniami ludzkiej podświadomości. Poza relacjami z klientem, etyka zawodowa określa także relacje firmy z innymi przedsiębiorstwami, a także ze środowiskiem. Z punktu widzenia etyki, rywalizacja między nimi musi mieć czysty charakter, nie należy podkopywać wizerunku rywali poprzez np. rozprowadzanie fałszywych informacji wśród wspólnych klientów. Każda firma powinna też wziąć odpowiedzialność za swój wpływ na środowisko naturalne. Istnieje w dzisiejszych czasach ogromna potrzeba ochrony naszych naturalnych bogactw, a współczesne wielkie fabryki i koncerny niejednokrotnie nie zwracają na to nawet uwagi, popierane w swych dążeniach przez politykę poszczególnych państw, upatrujących w takiej działalności korzyści dla siebie.

Jednak wielka polityka i świat ogromnych pieniędzy nam, zwykłym śmiertelnikom, jest raczej niedostępny. A przecież moralność dotyczy każdego z nas. Zło jest obecne wszędzie dokoła nas, sami się niejednokrotnie kierujemy działaniem niegodnym człowieka. Często zło i nieuczciwe zachowanie jest tak powszechne, że przestajemy zwracać na nie uwagę, uznając je za coś naturalnego. Ogarnia nas znieczulenie na cudzą krzywdę, coraz mniej jest ludzi, którym możemy zaufać, na których możemy liczyć. Wśród Polaków powszechna jest tendencja do narzekania na stan rzeczy, jaki ma miejsce, na to, jak bardzo źle się dzieje.

Jednak aby móc oczekiwać moralnego i dobrego działania od innych ludzi, musimy zacząć wymagać od samych siebie. Świat zaczyna się od nas samych. Może trudniej jest podjąć się etycznego działania, kiedy nie dostrzegamy jego natychmiastowych, wymiernych korzyści, albo wtedy, kiedy nasza dobroć odbija się o pustkę innych ludzi. Jednak warto podejmować codzienne staranie. Nie trzeba oczywiście od razu rzucać wszystkiego i biec na ratunek całemu światu. Wystarczy życie zgodne z zasadą „nie szkodzić”, czyli działać tak, żeby nie krzywdzić innych ludzi. A ponadto rzetelnie i uczciwie postępować w życiu i w taki sam sposób spełniać swoje obowiązki.

BIBLIOGRAFIA

- [1] W. Gasparski, Wykłady z etyki biznesu, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania im. Koźmińskiego, Warszawa 2007.
- [2] Z. Kalita, Etyka. Antologia tekstów, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2001
- [3] R. Sarkowicz, Amerykańska etyka prawnicza, Zakamycze 2004.
- [4] A. Sarapata, Etyka zawodowa, red. A. Sarapata, Warszawa 1971.
- [5] I. Lazari-Pawłowska, Etyki zawodowe jako role społeczne, Warszawa 1971.
- [6] Elementy etyki gospodarki rynkowej, praca zbiorowa pod redakcją Barbary Pogonowskiej, wyd. II zmienione, PWE, Warszawa 2004.
- [7] Łukasz Zaorski-Sikora, Etyka w biznesie, wyd. Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, Łódź 2007.

FROM ETHICS TO PROFESSIONAL ETHICS

SUMMARY

Rules of professional ethics are connected with the social role ascribed to people realising the given occupation. Professional ethics is often taking on the form of a code of professional ethic, that describes the socially accepted ideal. Professional ethics and business ethics are extensive and in our times vital phenomena of circumstantial ethics and their relation in a triangle: morality, economical life, politics. The moral norms mark out how you should act towards other people and towards yourself. The difference between moral norms and the law norms lies in dissimilarity of consequences, that every individual has to suffer in the case of breaking any of these rules. Every ethics, general or professional, is a set of rules which is an ethical behaviour. That is closely connected with the system of punishment and award in which people live.

Recenzent: dr hab. inż. Andrzej Surowiecki